

MOLLA CÂMÎ'NİN AKÂİT RİSALESİ ve TÜRKÇE MANZÛM BİR TERCÜMESİ*

Prof. Dr. Ahmet SEVGİ
Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ahsevgi33@gmail.com

Özet

İranlı âlim, şair ve mutasavvıf Molla Câmî'nin (1414-1492) Klâsik Türk Edebiyatına tesiri sanılandan çok daha fazla ve dâimî olmuştur. Câmî, özellikle din ve tasavvuf konularında klâsik şairlerimiz tarafından üstat kabul edilmiş ve eserleri defalarca Türkçeye tercüme edilmiştir. Biz bu bildirimizde Molla Câmî'nin 225 beyitlik “Mir’âtü'l-Akâid” adlı eserini kısaca tanıtarak Duhanîzâde (16. asır) tarafından yapılan Türkçe manzum bir tercümesi üzerinde duracağız...

Anahtar Kelimeler: Molla Câmî, Klâsik Türk Edebiyatı, Duhanîzâde, Mir’âtü'l-akâit, tercüme.

MOLLA CÂMÎ'S “MIR’ATUL AKAIT” AND A TRANSLATION OF IT INTO TURKISH

Abstract

The influence of Iranian scholar, poet and mystic Molla Câmî (1414-1492) on Turkish Classical Turkish Literature has been far more than it is commonly assumed. Câmî has been recognized by our classical poets as a master , particularly in the fields of religion and mysticism and his works have been translated into Turkish many times. In this paper, we will not only provide brief information about his work entitled “Mir’âtü'l-Akâid”, or The Mirror of Religious Doctrine, which is composed of of 225 couplets but also discuss a translation of it into Turkish in the verse form by Duhanîzâde - 16th century...

Key Words: Molla Câmî, Classical Turkish Literature, Duhanîzâde, Mir’âtü'l-akâit, translation.

*Bu metin, 01-03 Temmuz 2011 tarihlerinde Antalya’da yapılan VII. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu’nda sunulmuştur.

GİRİŞ

İranlı âlim, şair ve mutasavvıf Molla Câmî'nin (1414-1492) Klâsik Türk Edebiyatı'na tesiri sanılandan çok daha fazla ve dâimî olmuştur. Câmî, özellikle din ve tasavvuf konularında klâsik şairlerimiz tarafından üstat kabul edilmiş ve eserleri defalarca Türkçeye tercüme edilmiştir.¹ Biz bu bildirimizde Molla Câmî'nin 225 beyitlik "Mir'âtü'l-Akâ'id" adlı eserini kısaca tanıtarak Duhânî-zâde lakaplı Mehmet oğlu Ali tarafından yapılan Türkçe manzum bir tercümesi üzerinde duracağız...

Öncelikle belirtelim ki Molla Câmî ile ilgili kaynaklarda Câmî'nin eserleri arasında "Mir'âtü'l-Akâid" müstakil bir eser olarak zikredilmez. Kütüphanelerde "Mir'âtü'l-Akâid" ismiyle rastlanan bu Farsça manzum eserin metninde yazarının ismi geçmediği için risâlenin kime âit olduğu konusunda bazı tereddütler ortaya çıkmıştır. Mesela "İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler" adlı katalogda Ahmet Ateş "Mir'âtü'l-Akâid" hakkında şunları söyler:

*"Nüşhada yazarının adı bulunmayan bu mesnevî şeklindeki eser, sünnet ehli görüşüne göre, Müslümanlığın bütün inançlarını anlatır. Eser **el-işâre** adı verilen bölümlere ayrılmıştır, her bölümde bir inanç konusu anlatılmaktadır. Eserin yazarına gelince, birçok nüshalarda (bk. Mesela Rieu, I, 827^a; IO, 1, nr. 1381) eser Câmî'ye isnat edilmiştir. Fakat Câmî'nin **Külliyyât**'ının güvenilir nüshalarında bulunmayan bu eserin üslûp bakımından da Câmî'ye âit olması kolayca iddia edilemez. Bununla beraber yazar olarak başka bir şair göstermek mümkün olmadığından, bunun şimdilik Câmî'nin eseri gibi kabul edilmesi yerinde olacaktır."*²

"Mir'âtü'l-Akâid" in yazarı hakkında bu tip tereddütler olmakla beraber söz konusu risâle, Câmî'nin mesnevîlerinin toplandığı "Heft-evreng" adlı külliyyâtın birinci kitabı olan "Silsiletü'z-Zehab" içinde "Âgâz-ı İ'tikâd-nâme" başlığı altında yer alır.³ Ayrıca eser, 1964'te Tâhiru'l-Mevlevî (1877-1951) tarafından nesren tercüme edilmiştir.⁴

¹ Bu arada 16. yüzyıl Divan şairlerimizden Lâmi'î'nin (1472-1532), Molla Câmî'nin eserlerini tercüme etmesi ve onun hayat felsefesini benimsemiş olmasından dolayı "Câmî-i Rûm" unvanıyla anıldığını belirtelim.

² Ahmet Ateş, **İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler** (Üniversite ve Nuruosmaniye Kütüphaneleri), MEB Yayınları, İst. 1968, s. 423.

³ Abdurrahman Câmî, **Mesnevî-i Heft-evreng** (nşr. Murtazâ-Müderri-i Gilânî), Tahran 1337, s. 170-183.

⁴ Bk., Mevlânâ Molla Câmî, **Mir'âtü'l-Akâ'id** (Tercüme Eden: Müderri Tâhiru'l-Mevlevî) İst. 1964.

MİR'ÂTÜ'L-AKÂ'İD

“Heft-evreng”de yer aldığı şekliyle “Mir'âtü'l-Akâid” (İ'tikâd-nâme) 225 beyittir ve mesnevî nazım şekliyle yazılmıştır.

Vezni: “Fe‘ilâtün/mefâ‘ilün/fe‘ilün”dür.

Baş: بعد حمد خدا و نعت رسول بشنو این نکته را بسمع قبول

(s. 170)

Son: دیدار حق اجل نعم و به انتهی الکلام و تم

(s. 182)

Molla Câmi bu küçük risalesinde âkıl ve bâliğ her Müslüman için inanılması farz olan Allah'ın varlığı, birliği, zâfi ve sübûti sıfatları, melekler, kitaplar, Peygamberler, âhret günü, kader, miraç, mucize, kerâmet, kabir, sûr, mizan, sırât, ve cennetin dereceleri hakkında kısa kısa bilgiler vermektedir.

TERCÜME-İ MİR'ÂTÜ'L-AKÂİD

Bildirimizin esas konusunu teşkil eden **Mir'âtü'l-Akâid Tercümesi**, Süleymaniye Ktp. Esad Efendi Bölümü, 2725 numarada kayıtlıdır.⁵

Baş: لله الحمد بعد بسم الله مالك الملك لاله سواه

(v. 133^b)

Son: هاتف غيب دیدی تاریخن هذه زبده عقاید دین

(v. 173^b)

Eserin müellifi ise; mütercimim kendi ifadesiyle:

“Lakab ile Duhânî-zâde velî
İsmi ile Mehemmed oğlu Ali” dir. (v. 139^b)

Kaynaklarda Duhânî-zâdelerden Mehmet oğlu Ali adlı bir şaire rastlanmamaktadır. Yalnız, Âşık Çelebi Tezkiresi'nde adı Ahmet olan “Duhânî” mahlaslı bir şairden söz ediliyor.⁶ Muhtemelen Ali Çelebi, Duhânî'nin oğlu veya torunlarından biridir.

⁵ Eserin kısa bir tavsifi için bk. Numan Külekçi, **Mesnevî Edebiyatı Antolojisi**, Aktif Yayınları, c. 1, Erzurum 1999, s. 236-241.

⁶ **DUHÂNİ** Nâmı Ahmed'dür. Kuloğullarıdır. Kimyâgerlik töhmetiyle müttahem olduğu ecilden Efşâncî-i merhûm ve Kara Balı-zâde odasına varup düd-ı âteş gördükçe *senûn maḥlaṣuñ duḥânî olsun* dimişler. Sultân Mehemmed evâhîrinde diyâr-ı 'Acem'e varup taḥşil-i 'ilm idüp Sultân Bâyezîd evâ' ilinde geldükde babası silâhdâr olduğu taḥrîb ile yigirmi açka ile silâhdâr idüp Sultân Selim-i merhûm silâhdârlar kâtibî idüp Diyârbekr'i feth itdükde beglerbegiligi çapusun çapayı Bıyıklı Mehemmed Paşa'ya virüp Duḥânî'yi defterdâr eylemişler.

“Mir’âtü'l-Akâid” metninin tercümesinden önce mesnevîlerde genellikle bulunan **tevhit** (9 beyit), **münâcât** (14 beyit), **na‘t** (31 beyit), **pâdişâhî medih** (17 beyit), **Vezer Mehmet Paşa'ya övgü** (16 beyit) ve **sebeb-i te'lif** (52 beyit) bölümleri yer alır. Daha sonra:

**“Akâ'id-nâme-i Manzûme Ez-musannefât-ı Allâme Hümâmî
Hazret-i Mevlânâ Câmî Kaddese'llâhü sırâhu's-sâmî”**

başlığı altında bölüm bölüm önce Farsça metinler, müteâkiben de Türkçe tercümeleri verilmektedir. Tercüme hakkında fikir vermesi bakımından bir numûne sunuyoruz:

اشارات بکتابهای حق سبحانه و تعالی

کشته نازل برانیبای کبار	هست حق را کتابها بسیار
لیکن آنرا بر آن مدان محصور	صد و چارست در خبر مشهور
باش مؤمن بآن علی الاجمال	هر کتابی که کرده حق انزال
بر کلیم و صحف بر ابراهیم	همچو تورات آن کتاب کریم
بر مسیح و زبور برداود	دیگر انجیل کامدست فزود
که محمد مبلغ آنست	جامع این چهار قرآنست
ناید از خلق مثل آن هرکز	معنی و لفظ او بود معجز
سحر و رزتند در ادای کلام	فصحای عرب اکر بتمام
یکسر از مثل سورة اقصر	عاجز آیند قاصر و مضطر

ENDER KİTÂBHÂ-YI RABBÂNÎ

Enbiyâya gelen kitâblara
İ'tikâd eyleñ ol hitâblara
Gerçi oldu haberde ol şad u çâr
Anları haşr eyleme zinhâr
Her kitâbı ki kıldı Hâk inzâl
Aña imân getür 'ale'l-icmâl
Biri Tevrâtdur getürdi Kelîm

Birisi oldu şuhuf-ı İbrâhîm
 Birinûñ dahı ismidür İncîl
 Oldı İsâya ol dahı tenzîl
 Birisi ğod Zebûrdur kâmil
 Oldı Dâvûda Ğağdan ol nâzil
 Anlaruñ oldı câmî'i Ğur'an
 Ğak ğabîbine nâzil oldı 'ayân
 Lafzı vü ma'nîsi ğamu mu'ciz
 'Ulemâ anda ğasır u 'âciz. (v. 158^b)

Ayrıca eserin sonunda **“Nükte-i Pür-tasarruf Der-sırr-ı Tasavvuf”** başlığıyla bir dördlük, 5 beyitlik mahlassız bir **gazel**, **“Tahkîk Der-nezd-i Ashâb-ı Tedkîk”** başlığıyla 13 beyitlik **duâ** ve **“hâtîme”**den sonra **“Târih-i Tercüme”** adı altında iki dördlük bulunmaktadır. Buna göre Ali Çelebi'nin bu risalesi Farsça metin dâhil yaklaşık 627 beyittir. Ve bunun 401 beyti Ali Çelebi'ye âittir, yani Türkçe'dir.

Duhânî-zâde, risâlesinin sebab-i telif kısmında Arapça'da Ömer Neseffî'nin, Farsça'da da Molla Câmî'nin İslâm akâidine dâir eserleri bulunduğunu ancak, Türkçede böyle bir eser olmadığını, bu sebeple Câmî'nin söz konusu risalesini Türkçeye tercüme ettiğini şöyle dile getirir:

'Ulemâya ğafî degül bu ğaber
 Zâhir olur mü'essirinden eser
 Fuзалâ-yı 'izâm-ı evvelden
 'Ulemâ-yı kirâm-ı ekmelden
 Zâhib-i ğüb-mezheb-i Ğanefî
 Şeyğ-i İslâm 'Ömeru'n-Neseffî
 Ehl-i dîn-i mübîn 'ağâyidini
 Cem' ü şebt eylemiş fevâyidini

 Vâkıf-ı sırr-ı ğayb olan Mevlânâ

Hâzret-i Câmî efḍalu'l-fuḍalâ
 Fârisî naẓm eylemiş anı
 Şerḥ kılmış rûsûm-ı îmânı
 Hûb derc eylemiş kavâ'idini
 Tarḥ u redd eylemiş zevâ'idini
 Ol iki câmi'-i kelâm u maḳâl
 'Arabî Fârisî kitâb-ı kemâl
 Birisi nûr-baḥş-ı şînf-ı 'Arab
 'Acemûn ba'zına biri mezḥeb
 Nev'-i insânda şöhre-i âfâḳ
 Türk şînfı iken 'ale'l-ıtlâḳ
 Ḳalmış ortada Türkî dil metrûk
 Lâzım oldu k'ola o yol meslûk

 Hâtır-ı fâtıra huṭûr itdi
 Türkîye tercüme mürûr itdi
 Anı Türkîye tercüme itmek
 Ben daḫı bir eşer ḳoyup gitmek... (v. 138^b-140^a)

Ali Çelebi, eserinin bitişine iki tarih düşürmüştür:

TÂRÎH-İ TERCÜME

Çünkü bu mecma'-ı fevâyiddür
 Ehl-i İslâma nef'i 'â'iddür
 Her ki şorarsa ism ü târîhin
 Nâmına **zübdetü'l-'aḳâyiddür.**

زبدة العقاید در

TÂRÎH-İ DÎGER

Ol ki ola şerî'at içre emîn
Gördigünde ider buña taḥsîn
Hâtif-i ğayb didi târîhin

Hâzihî zübde-i 'aḳāyid-i dîn.

هذه زبده عقاید دین

979

Görüldüğü gibi her iki tarihin altında da rakamla 979/1571 tarihi yazılmış ve harflerin rakam olarak karşılığı da budur. Ancak, bize tarihte bir hata var gibi görünüyor. Çünkü eser Sultan Murat ve vezir Mehmet Paşa adına yazılmıştır:

DER-DU'Â VÜ SENÂ-YI GÜZÎN

.....

Şâh-ı ferḥunde-fer ḥuceste-fi'âl
Ḥüb-ḥü ḥüb-rü vü ḥüb-ḥıṣâl
Zıll-ı Haḳ pâdişâh-ı mülk-ârây
Şâh-ı 'âlî-tebâr u 'âlî-rây
Ya'ni Sulṫân Murâd ṫâle baḳâh
Pâdişâh-ı cihân zıll-ı İlâh... (v. 137^a)

MEDH-İ PAŞA-YI MERHAMET-ÂYÎN

.....

Ḳılmış âyîne gibi anı Ḥudâ
Muḫzir-i ma'nî şafâ vü seḫâ
İsm-i sâmîsini meḫemmed idüp
Lüṫf u iḫsânını ser-âmed idüp... (v. 138^a)

Sultan III. Murat'ın tahta 982/1574'te çıktığı ve Sokullu Mehmet Paşa'nın da ona beş yıl vezîr-i âzamlık yaparak 987/1579'a öldürüldüğü dikkate alınırsa bu tarihin (979/1571) doğru olmadığı görülür. Esasen Farsça metnin sonunda istinsah tarihi 983/1575 (**Sene selâse ve semânîn ve tis'a-mie**) (v. 171^a)

olarak veriliyor. 983/1575'te istinsah edilen bir metnin 979/1571'de tercüme edilmiş olması düşünülemez.

Sonuç olarak bu çalışmamızla; İranlı âlim, şair ve mutasavvıf Molla Câmi'nin, edebiyat tarihçilerimiz ve araştırmacılar tarafından pek bilinmeyen "Mir'âtü'l-Akâ'id" adlı mesnevîsini ve bu mesnevînin Duhânî-zâde lakaplı Mehmet oğlu Ali tarafından yapılmış bir tercümesini ilim âlemine tanıtmış olduk. Umarız kısa zamanda kitap halinde neşretmeye de muvaffak oluruz...

KAYNAKÇA

ABDURRAHMAN CÂMÎ, (1337), *Mesnevî-i Heft-evreng*, (nşr. Murtaşâ-Müderri-i Gilânî), Tahran.

ÂŞIK ÇELEBİ, (2010), *Meşâ'iru's-Şu'arâ*, (hzl. Prof. Dr. Filiz Kılıç), İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yay.

ATEŞ, Ahmet, (1968), *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzûm Eserler (Üniversite ve Nuruosmaniye Kütüphaneleri)*, İstanbul: MEB Yay.

KÜLEKÇİ, Numan, (1999), *Mesnevî Edebiyatı Antolojisi*, Erzurum: Aktif Yay.

MEVLÂNÂ MOLLA CÂMÎ, (1964), *Mir'âtü'l-Akâ'id* (Tercüme Eden: Müderri Tâhiru'l-Mevlevî), İstanbul: Orhan Mete ve Ortağı Koll. Şti. Matbaası.